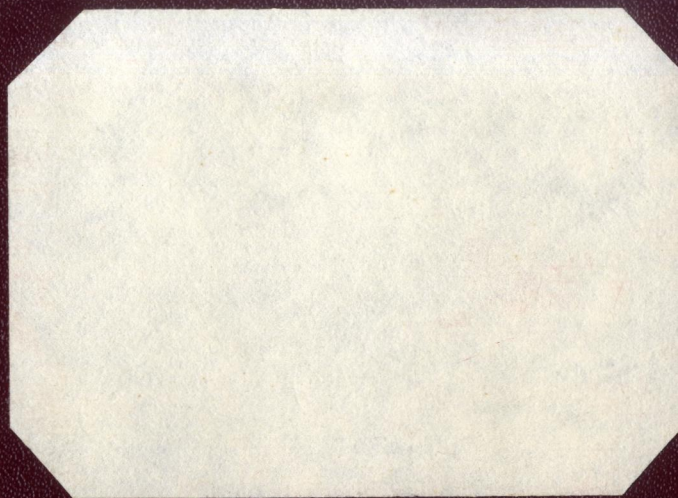
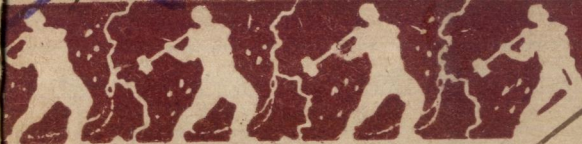

388

Івак Радко

**СВИНСЬКА
КОНСТИТУЦІЯ**

(71)

ІСТОРІЯ КОЖУХА

**ЗВІРЯЧИЙ
БЮДЖЕТ**

**Кооперативне
в-во "Рух"**

Л. 18

ІВАН ФРАНКО

СВИНСЬКА
КОНСТИТУЦІЯ

ІСТОРІЯ КОЖУХА

ЗВІРЯЧИЙ БЮДЖЕТ

41736/4

КООПЕРАТИВНЕ «РУХ» ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ — 1926

Харківська Школа
Друкарського Діла
імени А. Багинецького

Укрголовліт 2010. Тираж 5000.
Зам. 1807.

Львівська Філія
бібліотеки АН-УРСР

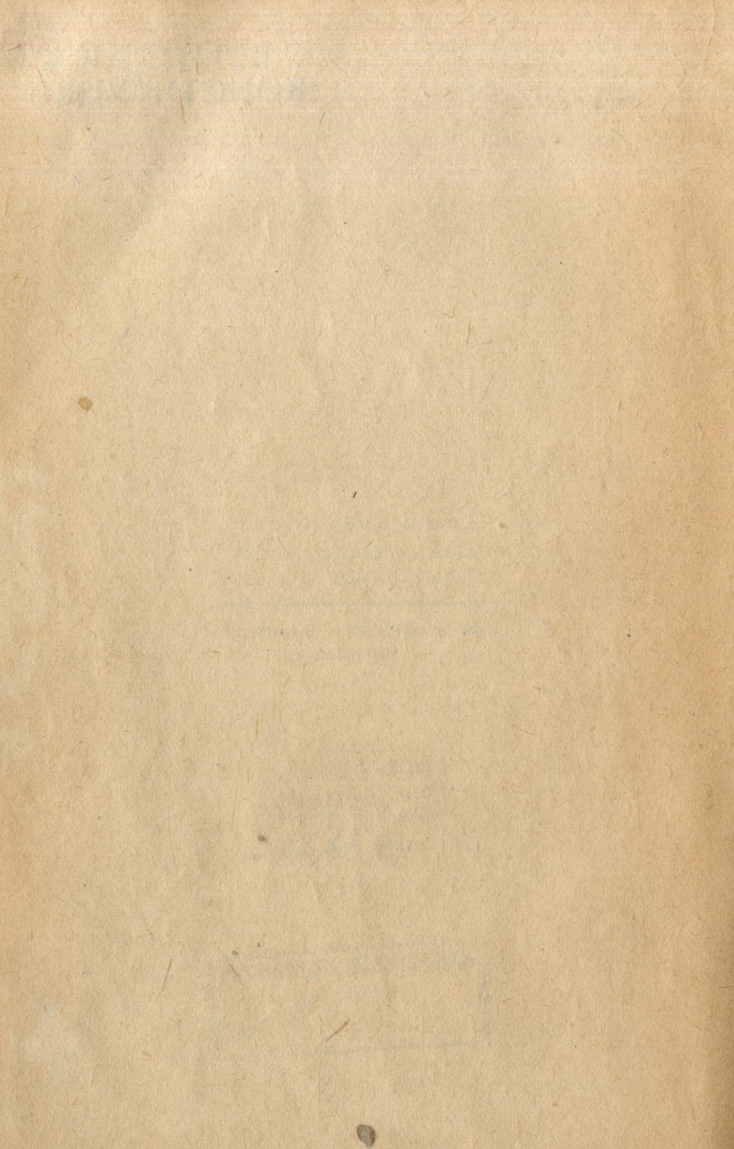
~~385 кр~~

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31822

1926

I
C-246

СВИНСЬКА
КОНСТИТУЦІЯ

СВИНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

Присвячую пам'яті Антона Грицуняка.

Оце оповідання—не моя духовна власність. Я чув його в Збаражі, в східній Галичині, від старого селянина на прізвище Антона Грицуняка, що оповідав це на народнім вічу. Грицуняк, це дуже цікава поява, один із немногих живих іще ¹⁾ недобитків того племені оповідачів і бандуристів, що складали старі думи про діла й пригоди козаків Грицька Зборовського, Кішки, Безродного, Андибера, про битви Хмельницького з Ляхами і про трагічну втеку трьох братів із Азова, і співали-промовляли їх заслуханому козацькому війську. Його зверхній вигляд зовсім непоказний: це простий собі сивий дідусь, одягнений не пишно, а навіть бідно, не надто високий, сухий, з лицем, поораним трудами життя, але повним виразу, з чорними блискучими очима. Він не вирізняється нічим із юрби селян, рідко вмішується в розмову і на перший погляд

---

¹⁾ Він умер 29 марта 1900 р. (Ів. Фр.).

не виявляє інтелігенції, вищої по-над звичайний рівень галицького селянина. Розуміється, він не вмів ані читати, ані писати.

Кілька хвиль перед початком віча розмовляв я з кількома знайомими селянами. Грицуняк наблизився до нас, нас представили одного одному, ми обмінялися кількома словами і розійшлися. Мої знайомі, переважно молоді селяни, що покінчили народні школи і пильним читанням книжок розширили свою освіту, не могли мені нахвалитися Грицуняка за його незвичайний бесідницький талант і за те, що він один із немногих людей старшого покоління душею і тілом прилучився до радикального селянського руху.

Не диво, що я був дуже цікавий на його промову. Але віче розпочалося, почку за почкою денного порядку обговорювано і залагоджувано, а Грицуняк не зголошувався до слова. Аж при останній точці денного порядку, де заповідалися «внески і інтерпеляції», виліз він на стіл, що заступав місце трибуни, виліз якось нерado і очевидно піддаючися намовам знайомих. Якийсь рух і шепіт пройшов по залі, коли його фігура показалася над збором, і всі зібрані, котрих було звиш 600 людей, щільно напханих у недуже великій підсінню, затихли, хоч мак сій.

— Та, коли маю говорити,—промовив Грицуняк зовсім поважно до тих, що стояли найближче нього,—то мушу мати папір перед собою. Я то, по правді, неписьменний, але свої нумери знаю і без паперу не вмію говорити. Нехай це буде хоч-би лише податкова книжечка.

Грімкий сміх привітав цю першу Грицунякову заяву. Один із тих, що стояли найближче нього, подав йому картку незаписаного паперу. Грицуняк узяв його в обі руки, держачи перед собою, немов читаючи з нього, почав свою промову таким монотонним, співучим виголосом, немов наслідував сільського школяра, що починає читати «по верха». Пізніше його виголос значно оживився, не виходячи проте з тону рипмічної, ніби біблійної прози. Що хвиля ціле зібрання переривало його оповідання грімким реготом, але бесідник навіть вусом не моргнув; навпаки, при ненастанних вибухах загальної веселості його лице набирало чимраз поважнішого, навіть понурого виразу, поки при кінці не дійшло до повної, деревляної апатії, котреї гумор і іронію виявляли тільки незвичайно блискучі очі під навислими бровами.

— Слухайте, браття, яку то я розмову мав недавно з одним моїм приятелем. Приходив, бачите, до мене мій приятель і ровесник, що ми з ним давно не виділися. Привіталися ми, як бог приказав, а я й питаю його:

— Ну, старий приятелю, як-же ся маєш? Як тобі поводитьсь?

— Богу дякувати, маюся не зле і поводитьсь мені добре, — він так до мене.

— Ну, це гарна новина, — кажу, — і я дуже рад-би знати, якого то ти такого добра зазнаєш?

— Якого добра? Ну, це не тяжко сказати, і ти сам це знаєш.

— Ні, ні, так ти мені не викрутишся, — сказав я до нього. — Мусиш мені докладно

сказати, що тобі за добро таке припалося.

— Ах, приятелю, — відповів він, — хіба-ж це не добро, чого ми, богу дякувати, дожили? Подумай лише: панщини відколи вже не робимо, перед законами всі ми рівні, чи пан, чи хлоп, ну, та й консти-туцію, спасибі їй, маємо.

Він так багато наговорив відразу, що при останнім слові йому не спало духу.

— Еге, любий друже, — мовив я, — це справді дуже гарні речі, про які ти тут наговорив, тільки знаєш, не треба придивлятись їм надто зблизька.

— А то чому?

— А тому, що вони так, як ті крамські хустки, пускають фарбу, а та фарба потім брукає пальці чоловікові.

Мій приятель не міг того зрозуміти, і тому я мовив до нього далі:

— Бачиш, любий приятелю, це щира правда, що ми тепер не мусимо робити панщини. Але чи не схотів-би ти пригадати собі трохи докладніше, як то тоді бувало, а як у нас тепер?

Мій приятель не міг пригадати собі те так докладно, то я мусив трохи підрятувати його своєю пам'яттю:

— Не правда? Тоді кожного дня, скоро рано, ходив панський отаман по селу від хати до хати, стукав костуром до дверей і кричав: «Ей ти, Йване, Грицю, Семене, ану, на панщину, бо будуть буки ¹⁾ в роботі!»

---

¹⁾ Бук—кий, палиця, різка.

— Ая, ая ¹⁾, так було поді,—сказав мій приятель і мимовільно почухався в таке місце, де його в тій хвилі зовсім не свербіло.

— А як-же-ж нам тепер? Отаман не ходить уже з костуром по селу від хапи до хапи, це правда. Але що робить хлоп? Осб я тобі скажу, любий приятелю. Хлоп устає з доброї волі рано-ранісінько, бере курку або півкопи яєць і йде до того самого отамана—тепер він називається «пан ржонца»—кладе перед ним свій дарунок і просить його «клінне вашеці», щоб позволив йому вийти робити панщину на панськім лані. А коли прийде без подарунку, то пан ржонца дасть йому в карк²⁾ і полишить йому ласкаво свободу... вмирати з голоду.

Мій бідний приятель не здобувся нічим відповісти на ті слова, а тільки зітхнув тяженько і похитав головою.

— І перед законом ми рівні, так говориш, любий приятелю,—це я так до нього балакав далі.—Мусить бути й цьому правда, хоч я досі якось не міг того добачити. Коли прийду до пана старости або до пана судді, або навіть до автономічного виділу повітового, то все ще чую те саме, що й перед 1848 роком: «Чекай, хлопе! Геть відси, хлопе!». А коли я раз попробував бути премудрим і покликатися на свою рівність перед законом, то дістав позаушника такого цупкого та дзвінкого, як і за отаманських часів.

---

¹⁾ Ая—авже-ж.

²⁾ Карк—шия, потилиця.

А то погляди ти, як прийде до канцелярії пан дідич, пан державця або хоч-би простий пан орендар, то його ніколи не заставляють чекати на дворі, але зараз просять сідати і поводяться з ним так чемненько, так делікатно!.. Ну, таку саму рівність мали ми й перед 1848 роком!

— Але поді були буки!—докинув мій приятель і знов мимовільно почухався в те місце, де його не свербіло.

— Правда твоя,—відповів я йому,—поді були буки, а тепер повигадували де-що таке, що зовсім спане за буки. І ще може й з підсипкою. Осб послухай, що сказав один мій сусід до пана старости. Ба-чиш, мого сусіда, преспокійну собі людину, підкусило щось поїхати до Відня... знаєш, із тою великою депутацією, що їздила до цісаря скажитися на ті кривди, які терпів нарід від Баденього¹⁾. Ну, а потім, знаєш... та депутація вислухала що вислухала у Відні, а як вернула до краю, то всіх бідних депутатів почали тягати на протоколи й карати. То й мого сусіда не минуло це добро: пан староста засудив його на 50 римських грошевої кари.

---

¹⁾ Гр. Казимір Бадені — з кінцем 80-х років був назначений намісником Галичини. Репрезентант ідеї, що «Україна і Польща — то все одно». Представник польсько-шляхетського режиму в Галичині. Вславився антиукраїнською і антиселянською політикою в Галичині. Закриття читалень, фальшування виборів, арешти селян, незаконні вчинки судів, що кермувалися тайними обіжниками намісника, одним словом, гостра і брутальна боротьба з українським рухом в Галичині,—це були об'яви політики баденівського режиму. В Галичині довго пам'ятали часи Баденього; зазнав їх на собі і Франко.

То мій сусід як вислухав той вирок, то й зібрався на відвагу та й каже: «Пане старосто,—каже,—я бідний чоловік. Коли я вже допустився того великого злочину і їздив до цісаря скаржитися на ясновельможні соймові вибори, то, що вже діяти, я готов прийняти за те справедливу кару. Але-ж бо моя жінка і мої діти в тім моїм злочині нічого і ніяк не винні, то за що-ж ви їх караєте? Карайте мене самого, а не їх. Адже коли ви накладаєте на мене таку грошеву кару, то щоби стягнутися на неї, я мушу продати свою останню корову і ще й останню свиню і опта кара гірше впаде на мою челядь, ніж на мене самого. То-ж прошу вас, вельможний пане старосто, чи не могли-би ви зробити мені ту велику ласку і перемінити мені ту грошеву кару на буки? Я, богу дякувати, хлоп сильний і здоровий—50 буків ще якось випримаю, але 50 римських грошевої кари, того, бігме, не випримає моє бідне господарство». Так говорив мій бідний сусід до пана старости, але пан староста не вволив його волі, бо, мовляв, ми тепер перед законом усі рівні, буків нема, а що велять заплатити, те заплати, хоч із коліна вилупи. І мій бідний сусід жде тепер леда-день¹⁾ урядової екекуції та грабіжу на все своє добро, бо тої грошової кари не заплатив і досі. Ну, і що-ж ти скажеш, любий приятелю, про ті новомодні буки, які замість певної одної

---

¹⁾ Леда-день—щодня,

частин тіла б'ють цілого чоловіка і ще й усю його сім'ю?

Мій приятель знов не здобувся ні на яку відповідь, а тільки зіпхнув тяженько.

— І конституцію маємо також,—почав я по короткій мовчанці знов говорити до свого приятеля,—ая, маємо! Кажуть, вона дуже гарна і препишна. Ти бачив її коли, любий приятелю?

— Бачив? — здивувався мій приятель.— На папері, в книжці друковану, бачив, чому ні!

— Е, ні, я не про паперову говорю,—відповів я,—а про правдиву, таку, як вона виглядає по самій правді. Бачив ти коли цю дійсну, живу конституцію?

— Як-же-ж її можна бачити? Адже-ж усі ми жиємо в ній, відчуваємо її...

— О, так, відчуваємо її, це ти правду сказав. А ось я бачив її на власні очі і хочу тобі це оповісти. Іду ото я раз зі своїми двома синами до Тернополя на ярмарок. Перед нами їхав незнайомий мені господар із жінкою. Чоловік сидів напереді і поганяв кіньми, жінка сиділа з-заду на сидженню, а між ними, обстежена соломою і добре звязана, лежала здорова, годована свиня, що її везли до міста на продаж, і спокійно вистромила з воза свою клапоуху голову. Приїзжаємо до Тернополя, переїзжаємо через рогачку¹⁾, аж шуп, ади²⁾, коло рогачкової будки сидить підстаркуватий панисько, має в руці

---

¹⁾ Роґачка—деревляна застава на дорозі, щоби збирати податок за проїзд шляхом, чи за привіз продуктів в город, щось як мито.

²⁾ Ади—гляди.

блискучий ніж і курить люльку на довгім цибусі... от таким довгім! Скоро тільки побачив віз із свинею, зараз зірвався з лавки і крикнув, як з бодні¹⁾:

— Стуй, хлопе!

Господар зупинив віз, а панисько з ножем наблизився до них.

— Що тут везеш на возі?—запитав він гостро.

— Свиню, проше ласки пана,—покірно відповів господар.

— Та я й сам бачу, що це свиня, але як ти везеш її? Га! Чи не бачиш, що бідній худобині від посторонка геть попухли ноги? А ти лайдаку, а ти непомрібе, чи ти не знаєш, що невільно так мучити бідну скотину?

Це мовлячи, панисько наблизився до свині і своїм ножем розтяв на ній посторонки так шпарко, що в поспіху покалічив свинячі ноги.

— Марш на поліцію! Мусимо тебе покарати як слід!—кричав невмолимий панисько і свинячий освобідник.

Хлоп сидів переляканий, як задеревілий на возі; він почав було випрошуватися у сердитого паниська, але де тобі, цей ані слухати не хоче! Але хлопова жінка була, видно, догадливіша. Вона зміркувала, як спекатися біди. Поки там її чоловік перемовлявся з неподатливим паном, вона випягла з-за пазухи червону хустину, пошпорталася в ній якусь хвилю, видобула зав'язаних ув однім її розі 20 крейцарів (вона, певно, два дні гірко робила

---

¹⁾ Бодня—бочка,

і голоду намлілася, поки заробила їх!), вписнула їх неподатливому паниськові в жменю і почала поді й собі-ж просити його разом із чоловіком. Аж тепер неподатливий панисько попрохи змяк і промовив:

— Ну, цим разом ще вам дарую і пущу вас вільно, але пам'ятайте собі це, доки життя вашого!

Підчас тої пригоди я зі своїм возом відїхав був прохи наперед, але казав хлопцям затримати віз, бо хотів побачити, який буде кінець тої справи. Почекали ми добру хвилю, поки господар зо свинею знов проїхав попри нас. Але порядок на возі був уже тепер зовсім не той, що вперед. Жінка сиділа напереді й поганяла кіньми, а чоловік сидів іззаду й обома руками держав свиню, обнявши її за шию. А свиня, увільнена з посторонків, стояла тепер на возі просто, роззиралася на всі боки, кожної хвили полохаючися перед кожним новим предметом, кожної хвили готова до скоку. І недовго привало, аж ось надїхала блискуча панська четверня: коні чвалали, дзвоники теленькали, фірман лускав з батога.. Свиня перепудилася страшенно, кинулася і вискочила з воза. Господар, що держав звіря за шию, був, очевидно, слабший від нього і також вилетів з воза і впав так нещасливо, що розбив собі до крови лице об камінь, а свиня в ноги! Аж мої хлопці посхапувалися з воза, дігнали її і помогли господареві пішки завести її на торговицю. От так то, друже мій, виглядає у нас свинська конституція!

Але це ще не все.

По полудні того самого дня вертав я з Тернополя, так завчасу, щоби на ніч заїхати додому. Наближаємося до рогачки, а там усе ще сидить той сердитий пан з блискучим ножем і спокійнісенько пакає собі люльку на довгим цибусі. Повів я очима по передміських полях, аж бач, геть далеко на гостинці йдуть два чоловіки в хлопським убранню і рівним кроком наближаються до міста.

— Ну, ті певно довго служили при війську,—подумав я собі,—і так там твердо навчилися «słota-siano»¹⁾, що й тепер іще, на старості літ, держать крок і машерують рівно в гліді²⁾.

Але коли вони вчинилися до нас трохи ближче, побачив я за ними щось чорне, а по-над їх головами щось блискуче, ніби довгий огнистий язичок. То вже не треба було великої премудрости, щоб виміркувати, що це шандар³⁾. А коли надійшли ще ближче, то я почув при кожнім їх кроці таку тихеньку музику: дзінб-брязб! дзінб-брязб!

— Ага,—подумав я собі,—ось у чім тут штука! Ось чому вони так гостро крок примають і так рівно машерують у гліді! Але чекай-но ти, пане шандаре! Нехай-но ти надійдеш до рогачки! Нехай-но ти з тими бідними, так болюче до купи скованими людьми покажешся на очі серди-

---

¹⁾ Солома-сіно—так погіршливо називали військову муштру, бо коли вчили салдат машерувати, то в такт говорили «слома-сяно».

²⁾ Глід—з німецького—ряд.

³⁾ Шандар—жандарм.

тому панові з блискучим ножем, там то ти пізнаєш, як то можна так мучити хрещене сотворіння!

І я вже препеняв у душі, щоби сердитий пан при рогачці з надто великого поспіху при розбиванню кайданів, якими сковані були ті нещасні, не покалічив так і їх рук, як покалічив був свинячі лаби. Не менше цікавий був я й на те, як то накинеться сердитий пан на нелюдяного шандаря і як поведе його на поліцію. Але, на моє превелике диво, нічого сінько подібного не сталось. Два сковані чоловіки і шандар спокійнісінько перейшли через рогачку і пройшли попри сердитого пана. А сердитий пан не то щоб гостро накинувся на шандаря, але де там! Устав і поклонився йому дуже чемненько, а я з от таким носом поїхав додому. Так от тобі, любий приятелю, — закінчив я свою розмову, — так виглядає хлопська конституція. Хлоп мусить завидувати простій свині.

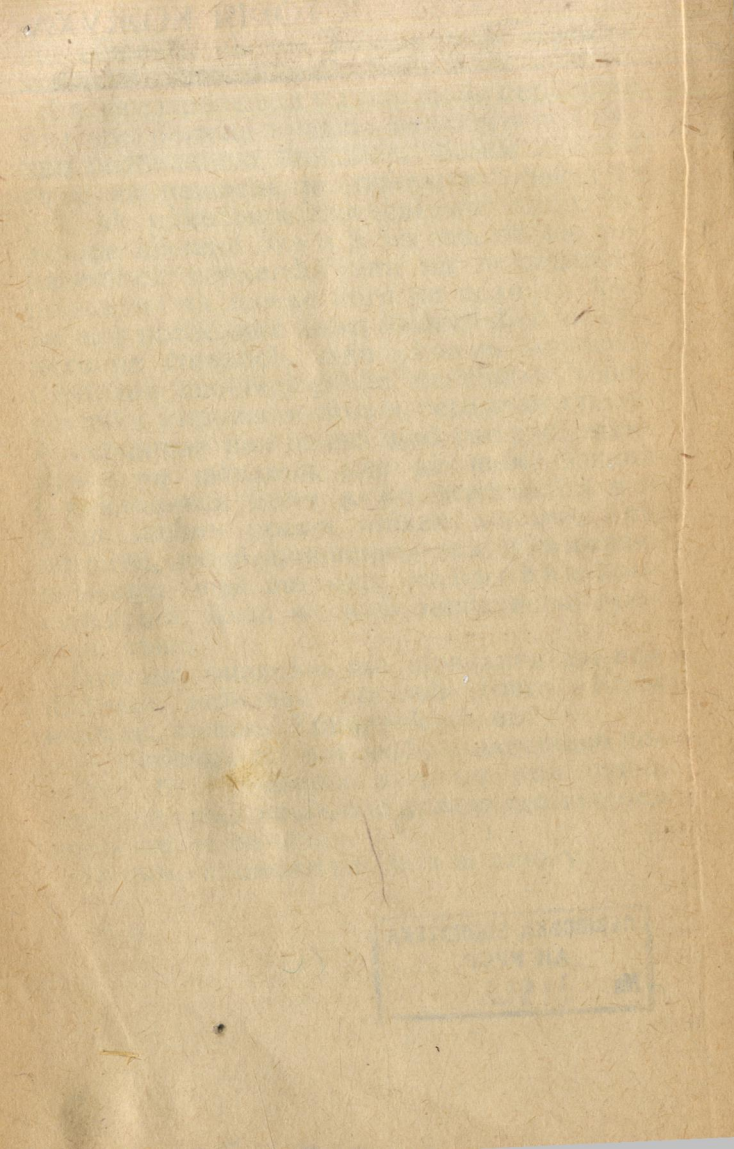
Бурливі оплески, що зірвалися по тій промові, тривали досить довго. Коли втихли, старий Грицуняк додав:

— Вибачайте, мої любі, я власливо повинен був сказати вам це при точці «причини еміграції», але думаю, що й тепер воно ще не запізно.

І з цими словами він зліз зі столу.

1896 р.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31822

ІСТОРІЯ КОЖУХА

Присвячую Іванові Сандулякові¹⁾ Луки з Карлова

I.

Був собі кожух. Простий баранячий кожух, навіть не надто новий; правда, не латаний та вже порядно проходжений, просяклий запахом людського поту, з поблеклими від-давна прикрасами, що колись надавали йому характер пипового покутського²⁾ кожуха. Словом, тепер то був кожух звичайний, буденний, невидний, не цікавий для етнографа-аматора і на око без найменшого права до гордості.

А проте він був дуже гордий і в бесідах із самим собою, які вів звичайно в нічній темряві, висячи на жердці над постіллю господаря, чванився та виносився незвичайно.

1) Іван Сандуляк, син Луки—один з перших селян соціалістів, основоположник і член радикальної партії, визначний соціалістичний агітатор і бесідник; був послом після 1907 р. до австрійського парламенту. Автор кількох радикальних пісень.

2) Покуття—район над Прутом, Черемошем, з містом Коломиєю, в Галичині. Це вже початок карпатського підгір'я.

«Що-ж то,—міркував він,—котрий кожух, котре футро, котрий опарат церковний¹⁾ має більше право до гордості й поваги від мене? Правда, лисам, покритим гранатовим сукном, більше панбкють та шапкують, перед опаратом церковним більше припадають, та що томо значить! Усе про людське око! Бо, кажучи правду, які-ж їх заслуги? Хіба тільки, що одно від одного більше коштують. Чи можуть-же вони зрівнятися зо мною, простим, бідним кожухом, що своїм натуральним теплом ogrіває всю родину? Так! Сміливо можу сказати, що без мене одного ніхто, але то ніхто з родини мого господаря не міг-би підчас зими виглянути з хапи. Бо я їх єдиний кожух, єдина тепла одежа. І нехай мені вельможні лиси і вовчі шуби покажуть одну одежу, що так вірно, невтомимо і безкорисно служить своєму господареві, як я!

«Тільки що перші кури запіють, уже встає господар, тягне мене з жердки та йде до стайні, досипати худобі січки з вівсом. Верне зі стайні і стане до праці, різати січку для коней, — уже господиня накидає мене на плечі та йде до стайні коровину видоїти. Верне від корови, знов господар одіває мене на себе та йде на подвір'я дров нарубати. Нарубає дров, напоїть коні коло криниці, коровину, воду принесе і вертає в хату, але мені нема супочивку. Вже мене одіває донька, дівчина, що йде на цілий день прости до багатого сусіда за ложку справи та за

---

¹⁾ Опарат церковний—ризи.

сердешне спасибі. Тільки що туди прийде, служниця того багача несе мене знов домів¹⁾), бо мушу повнити нову службу. Синок господаря, семилітній хлопчина, з'ївши кусник хліба з часником і мисчину теплої заправки, мусить іти до школи. То-ж бере мене також на свої дрібні плечі, хоч майже по кістки йому сягаю і долішнім кінцем тягнуся по снігу, і йде до школи. Та й туп я не можу довго забавити. Ще в сінях знімає мене з хлопчини парубок—слуга другого сусіда багача, що потребує мого господаря, щоби йшов молотити або гній зі стайні викидати. А в полудне, коли діти виходять зі школи, знов той самий парубок несе мене до школи, щоб я хоронив від морозу хлопчину, як вертає домів. А з дому несе мене знов до господаря, а вечір знов мандрую по доньку. І так цілісінвкий день переходжу, як ткацький човник, з кута в кут, із плечей на плечі, від праці до праці, завше до услуг готовий, завше пожаданий, пужно очікуваний і з дякою прийманий. Справді, так жити, то значить не дурно жити! То значить сповняти своє призначення, служити ретельно, бути пожиточним! Так живучи, можна чутися вдоволеним зі сповнення своїх обов'язків, можна чутися гордим».

Оттак міркував собі сердешний кожух. Одно тільки його смутило, що надто швидко зуживався.

«Чую, що недовго вже мені живопіти. Незабаром шви потріскають, волос

---

¹⁾ Домів—додому.

вилізе, ба навіть шкіра де-не-де вже починає тріскати. І що-ж поді зробить мій бідний господар? Знаю, що вже віддавна найгарячіше його бажання — стягнутися на новий кожух, та як-же далеко до здійснення того бажання! Відколи пан дідич ліси повирубував, нема зарібку з кіньми в зимову пору. Овець не держить, а що руками в зимі заробить, то ледве спає на яку таку обув і на податок. Відки-ж тупт до кожуха? А без кожуха в зимі—як без духу! Ой, тяжка хлопська доле!»

II.

Одного дня зайшла маленька зміна в розкладі кожухових услуг.

Ранок минув, як звичайно.

Кожух відвів хлопчину до школи, коли це прибігає його господар, батько хлопчини, в легкій полотнянці. Вбіг до школи, — учителя не було, — і, хукаючи в пальці, сказав швидко хлопцеві:

— Юруню, дай-но мені кожух! Пан дідич прислав по мене, каже мені їхати з його фірами в ліс.

— Ой, а як-же я верну зі школи без кожуха? — повідає хлопець, скробаючися в голову.

— Візьми, синку, ноги на плечі та й біжи хутко, то зігрієшся, нічого тобі не буде, — сказав батько, одягаючи кожух. — А може бог дасть, що в дворі знайду ліпшу роботу, то на другий кожух стягнемось, — додав, аби потішити затурбованого хлопчину.

Того дня вже кожух цілий день не залив з плечей господаря. Коли вечір оба вернули домів, кожух у трьох місцях потріскав на рукавах, і господар воркотів невдоволений, бо окомом за роботу мало заплатив і навіть на другий день не казав приходити.

Та найгіршу біду застали дома: Юрцбо лежав хорий. Гарячка з'їдала хлопчину, спеклими устами спогнав без тям і тільки одно повторяв: «У боці мене коле, ой коле!».

Від того дня змінилася кожухова доля. Хлопець не ходив до школи. Що там радили, як хукали і шептали і плакали родичі, не вмію того сказати. Досить того, що полежавши зо дві неділі, Юрцбо подужав. Адже-ж тверда хлопська натура! Щезла гарячка, перестав кашель, не стало колодби в боці, тільки лишилося ослаблення. Рвався хлопець до школи, та мами, бачучи його безсилність, не хотіла його пустити.

Коли це одного разу, власне як ціла родина сиділа коло миски запирки, а кожух висів на жердці, двері отворилися і ввійшла в хату пресвіпла власть громадська: десятник і присяжний.

— Слава Йсу!—сказали, входячи.

— На віки богу слава!—відповів господар, устаючи від столу.

— Час до обіду,—сказала господиня.

— З богом святим, най бог благословить,—відповіла власть громадська.

Хвилю панувала мовчанка в хаті.

— Просимо сідати,—сказав господар. Власть сіла на лаву.

— Що-ж вас, панове, до нас приводить?—питає господар.

— Та то ми, куме Йване, не самі від себе, — сказав, скробаючися в голову, присяжний. — То панначальник нас прислав.

— Ой, а що-ж там нового?—йойкнув господар. — Аджешелъварок¹⁾ я відробив.

— Та то не про шелъварок, — сказав десятник. — А от, хлопця до школи не посилаєте. Пан учитель на кару його подав. Маєте римсбкого²⁾ заплатити.

— Римсбкого? А боже! — скрикнув Іван. — Та-же хлопець був хорий!

— Хто-ж то знав? Чому-сте про те вчителеві не донесли?

— А боже милий! Чи-ж то чоловікові потоп голові? — сказав Іван.

— Та, а ми також тому не винні. Нам наказано стягнути з вас кару, римсбкого.

— Хоч мене тут на муки беріть, хоч мені шинами підшви печіть, коли на моїм цілїм обійстю римсбкий готівкою знайдеться!

— Нам нічого до того, кумцю любий — сказали присяжний і десятник. — Ми, куме, громадські слуги: що нам накажуть, мусимо робити. Нема грошей, нам наказано брати, що можемо. Осб кожух!

— Куме, той кожух, то наш єдиний маєток! — крикнув господар, як опарений. — Без нього ніхто з нас не має в чім виглянути з хапи на мороз.

Та даремні були благання. Вже кожух був у руках десятника, а цей, оглянувши його, сказав, киваючи головою:

---

¹⁾ Шелъварок — громадські роботи, одбутки.

²⁾ Римсбкий — ринсбкий, монета, приблизно 80 коп.

— Ну, два, при римськї він іще завше варт!

— Не бійтеся, куме,—сказав присяжний.—Кожух ваш не пропаде. Занесемо його до Юдки. Сьогодні принесете римського, сьогодні вам той кожух вернемо.

— Але-ж, куме, бійтеся бога!—сказав Іван.—Відки-ж вам візьму римського? Адже-ж без кожуха в зимі заробити не могу!

— Що нам до того? Візьміть, де хочете! Ми маємо гострий наказ.

— Та-же кожух мокрий,—сказала господиня, ламаючи руки.—Коби, бодай, Юдка його осушив, поки де кине в коморі.

Та властѣ уже не слухала цих слів. Десятник узяв кожух під пахву і, не поздоровивши нікого, вийшов із хати. Вийшов за ним і присяжний. Ті, що лишилися в хаті після того, як винесено кожух, дізнали такого чуття, як коли-би винесено трупа когось найдорожчого з родини. Хвилю сиділи, як остовпілі, і тільки опісля, мов на команду, обі жінки заридали вголос, хлопець отер слізи рукавом, а сам господар сидів понурій коло вікна і оком слідив за властю, що ні відси, ні відти впала, як вихор, і понесла власне те, без чого ціла родина, як стій, стала вдвое бідніша і зовсім безпомічна.

III.

Минув тиждень від того дня. Іван якимось чудом добув відкись римського, заніс до війта і дістав дозвіл—узяти назад заграблений кожух. Разом з десятником

пішов до Юдки, радий, що прецінь знов дочекається кожуха в хаті. Та радість його незабаром минула. Коли Юдка виніс кожух із комори, Іван уже здалека почув сопух гнилизни. Мокрий кожух, пролежавши тиждень у вогкій коморі, спав зовсім непридатний до вжитку, зогнив і в пальцях розлазився. Йойкнув Іван і аж за голову вхопився руками.

— А бог-би вас побив!—сказав, обертаючися то до десятника, то до Юдки.

— Ну, а мене за що?—відповів Юдка.— Чи то я обов'язаний сушити ваші кожухи?

— А я також тому не винен,—відповідав десятник.—Казали мені заграбити, я заграбив, решта не до мене належить.

— Але-ж бійтеся бога,—лементував Іван.—Я римського заплапив і впрапив кожух! Хто-ж мені мою кривду верне?

Юдка і десятник тільки плечима стиснули.

1892 р.

ЗВІРЯЧИЙ БЮДЖЕТ

LIBRARY OF THE

UNIVERSITY OF CHICAGO

ЗВІРЯЧИЙ БЮДЖЕТ

Не за горами, не за Бескидами, а таки в нашім краю був колись великий та могучий цар, що звався Лев, а на прізвище Сипий-їспи-не-хоче. Добрий то цар був і справедливий; ніхто на нього ніколи не жалувався, а як часом хто хотів пожалуватися, то, звичайно, ще й не оглянувся, аж уже був небіжчик і спочивав у царських зубах. А був він царем над усею звіриною, над усею птицею, і всі його слухали.

А треба вам знати, що в звірячій царстві була вже віддавна така конституція; необмеженої власти ніхто не мав, а кожний їв тільки того, кого міг зловити, задушити й обдерти зі шкіри. Перед царем усі були рівноправні; він—найсильніший і мав право кожного зловити, задушити, обдерти і зїсти. Під його рукою були поменші губернатори, як от Медведі, Вовки, а із них кожний мав таке саме право над меншими від себе.

Чи довго, чи коротко жили звірі під такою конституцією,—цього вам уже не скажу. Досить, що настав такий час,

коли вона їм остогидла гірше хрону, і вони сказали до царя Лева:

— Найясніший монархо, скасууй ти оту собачу конституцію! Коли рівноправність, то нехай уже буде рівноправність. Ти—цар, і всі ми хочемо бути під твоєю рукою. Ти у нас один: їж кого хочеш, дери кого хочеш, твоя воля. Але коли кожний із твоїх губернаторів схоче мати таке саме право і скаже, що й він рівноправний, що й він „szlachcic na zagrodzie, gówny wojewodzie“¹⁾, то нам, дрібноті — Вівцям, Курам та Зайцям, попросту дихати не можна. Таке приходить, що або гинь, або смерть твоя!

Послухав цар Лев твої мови, а що сам був сипий і добродушний, то й каже:

— Що-ж, мої вірні піддані, правда ваша! Сам бачу, що вам ні в купі, ні в двері, коли кожний Вовк і кожний Шуліка схоче над вами збиткуватися. Буде, діпоники, по вашому. Теперішню конституцію скасую, коли вам допекла, і видам нову таку, що всі ви будете рівні перед правом, а право... то тільки я один. Я один, діпоники, буду мати до вас право, а решта всі нехай сидять тихо і смирно, і нехай у цілм царстві буде божий супокій! Ніхто не сміє інших нападати, ані мордувати, ані кривдити, а хто-би поважився на таке злодійство, то ви тільки спішіть до мене зі скаргою, а я покараю злодія по всій строгості права!

Велико врадувалися всі звірі, почувши таке ласкаве слово від свого царя, і

---

¹⁾ Шляхтич у своїй хаті, рівний воеводі.

розійшлися по домах. Аж справді, ні спій, ні пожди, цар велів по всьому царству трубити і бубнити, щоби ніхто не смів другого мордувати, дерти і їсти, і щоби по всьому царству був божий супокій.

Гай, гай, як почули про ту нову конституцію Медведі, Вовки і всякі інші драпіжники! Оп варто було побачити, який переполох між ними вчинився. Не приведи господи! Такого року та трублення наробили по всіх дебрах та гаврах¹⁾, та печерах!.. А далі як знюхались та й галадрала всі побігли до царя. Обступили його столицю, що твоя чорна хмара, і такого гармідеру наробили, що Лев не знав, який у нього день і де його голова. А найбільше ті Вовчиці—так і заводили: «А що-ж наші діточки будуть їсти? Наші бідні Вовченятка чим прогодуємо? Траву будуть пасти? Кору з дерев гризти? Ще як-би були ми, надіючись біди тяжкої, хоч капусти понаквашували! Та й то, що варта пісна капуста без солонини²⁾! Ой-ой-ой, го-ло-о-о-вонько наша бідна, недо-о-о-оленько наша несосвітенна!»

Слухав, слухав цар Лев того крику і заводу, а далі як не розлютується, як не кламцне зубами, як не махне хвостом та не рикне своїм здоровенним голосом, то всі звірі трохи зі страху на місці не попадали. Тихо стало так, що хоч мак сій. А Лев до них:

— Мовчіть мені, погані бунтівники! Хто ще раз обізветься, той живий з місця не

---

¹⁾ Гавра—звіряче логовище, лігво.

²⁾ Солонина—сало.

рушитись. А що то ви собі думаєте? За кого ви мене маєте? Хіба я не всім звірям цар? Чи я тільки овечий опікун, козячий приятель, телячий прихильник, курячий батько? Хіба ви всі, Медведі, Вовки, Тигри, Орли та Яструби, не є такі самі а бо й ще ліпші мої піддані і діти, як тамті? Чи ви гадаєте, що я на те конституцію видав, щоб ви з голоду дохли, а тамта голода щоби без перешкоди множилася? Дурень, хто так думає!

Всі драпіжники аж легше відітхнули, почувши таку царську мову. Дух у них уступив, хоч і не знали ще, як властиво цар міркує з тою конституцією поступити, щоб і Вовки були ситі, і Кози цілі.

А Лев так далі мовив:

— Слухайте-ж, яка моя воля! Перший артикул нової конституції каже: «Всі звірі рівні перед правом, а право—то цар». Отже, віднині я видаю таке право: всі губернапорства касуються, і ви всі маєте бути при мені, будете становити мій двір, мою прибічну спорожу і мою армію. А прочі звірі мають достарчати для мене і для мого двора поживи. Уложимо бюджет, скільки для всіх вас, для ваших родин потрібно на день справунку¹⁾, передамо той бюджет звірячій раді, вона ухвалить, і поді всі ви будете жити собі, як у бога за дверми, і побачите, що при новій конституції живеться далеко ліпше, ніж без неї. Бо коли давніше ви ніби-то й мали право хапати і їсти всякого, кого тільки подужаєте, то все-таки ви

---

¹⁾ Справунок—пожива.

мушили бігати, засіда́тися, ловити, нераз боротися і мучитися, нераз і голоду на-млі́тися. А тепер усьому тому кінець. Ми ухвалене розложимо на поодинокі громади, і вони мусять нам самі все знести і достарчити, так що кожний тільки бери і їж готове. Знаєте тепер, що значить нова конспиту́ція?

Драпіжники прохи зо шкіри не повискакували з радості, почувши таке мудре вияснення нової конспиту́ції. «Справді—подумав собі всякий,—коли звіряча рада ухвалить наш бюджет, то поді всякий скаже: «Що-ж, самі ухвалили, самі того хочете, то й давайте добровільно. А вже цар на те й є царем, щоби звіряча рада ухвалила все те, чого йому треба і чого він зажадає».

І всі почали підскакувати з радості, як хто міг найвище, і ви́пи, і ре́вти, і пи́щати, і кричати всіма голосами: «Слава, слава, слава нашому мудрому цареві!». А далі, побравшись за передні руки, давай виводити перед царським престолом величній національній танець, а хор щонайдобірніших співаків запіяв на двадцять чопири голоси преславну пісню:

«Многая-гая-гая
Многая-гая-гая
Літа-та-та-та-та-та-та
Літа-та-та-та-та-та-та
Многая літа!»

Не треба вам і доповідати того, що все й справді сталося так, як казав Лев. Медведі, Вовки, Риси, Шуліки, Орли і всякі звірячі драпіжники дуже докладно пообра-

ховували собі, скільки їм і всьому їх родові і приплодові потрібно на рік справи. З тих обрахунків цар звелів своїм міністрам уложити бюджет, скликав велику звірячу раду з усеї держави і сказав:

— Ну, дітоньки, маєте, славити бога, нову конституцію. Що-ж, до вподоби вам вона?

— До вподоби, ваше царське величєство!—закричали всі звірі.

— Добре, дітоньки! Дуже мене цєтішить. Тепер-же вважайте, що вам скажу. Усі ви обов'язані пильнувати її, як ока в голові, і в разі потреби все, але то все, що маєте, навіть життя своє, посвятити для неї!

— Кожної хвилі готові ми це зробити!—закричали в папріотичнім одушевленню Осли, Воли, Барани й інші звірі.

— Дуже мене пішить ваш папріотизм,—сказав Лев.— Вірте, що я вмію його цінити. Конституція, котру я дав вам і котра по вік віку становити буде славу мого правління, дорога мені так само, як і вам. Щоби стерегти її, зберігати, як найвищі святощі, й боронити проти всякого нарушення внішнього і внутрішнього, я не тільки готов сам трудитись день і ніч, не жаліючи поту й крови, але надто установив постійну сторожу, під котрої охороною кожний з вас, навіть найслабший, може супокійно спати.

— Дай тобі, боже, много літ прожити, наш мудрий і милосливий царю!—крикнули всі звірі, хоч уже не так радісно, як першим разом. А цар говорив далі:

— Осб вам обрахунок. На удержання моє і моєї сторожі маєте давати добро-

вілбно те, що тут прописано, а я за те ручу вам, що в цілім краю по віки вічні панувати буде божий супокій.

Слуги роздали всім звірячим послам друкований рахунок. Заглянули послы в той рахунок, і аж мороз пішов у кожного по-за плечима. Але що вже було робити! Бодай чоловік має чорне на білім, що, коли і кому має дати, і знає, що більше від нього не зажадають.

— Секретарю,—сказав Лев,—відчитай бюджет, може хто схоче в тій справі голос забрати!

Тоді піднявся один старенький Осел і сказав:

— Вношу, щоби увільнити пана секретаря від читання. Всі ми прочитали той бюджет і знаємо відразу, що без бюджету не можна. Всі ми віримо своєму цареві і готові для нього на все. Для того вношу щоби рада ухвалила цей бюджет без дискусії, відразу. Хто є за тим, нехай встане з місця.

Всі встали. Бюджет був прийнятий. Від того часу в звірячій царстві запанував правдивий божий супокій.

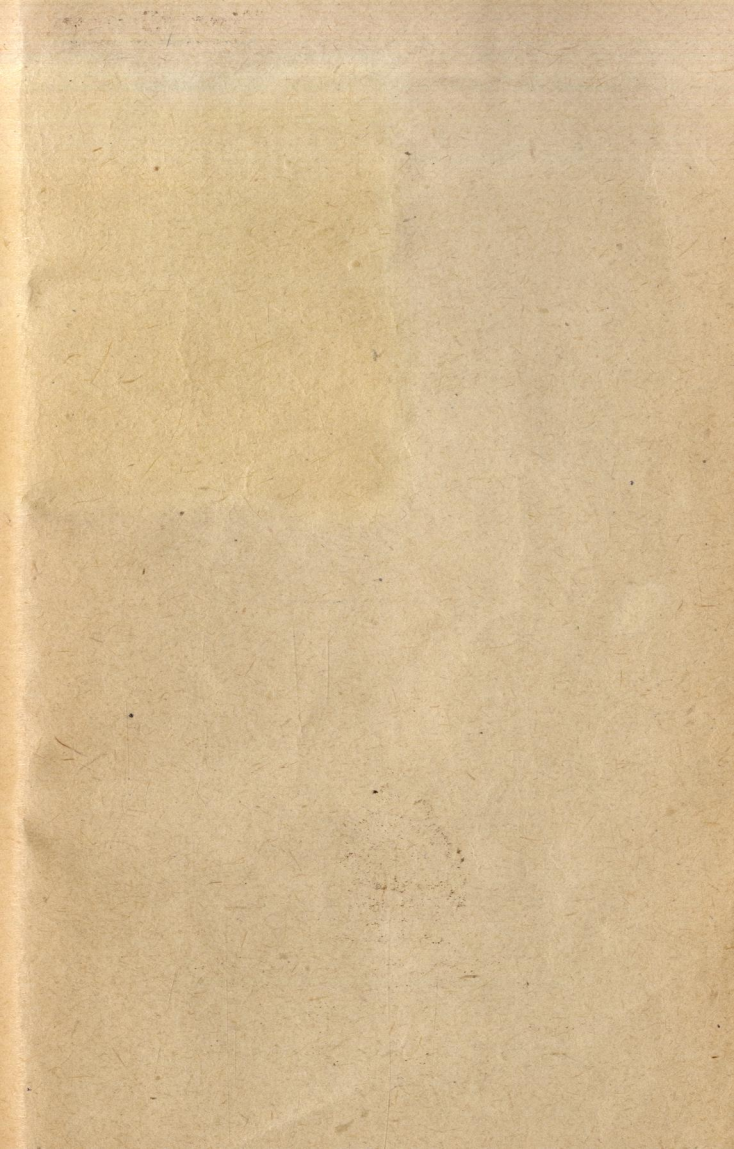
1897 р.

ЗМІСТ

СВИНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ	5
ІСТОРІЯ КОЖУХА	19
ЗВІРЯЧИЙ БЮДЖЕТ	29

Ціна 15 коп.

31.822

Ф $\frac{\text{I}}{\text{C-246}}$

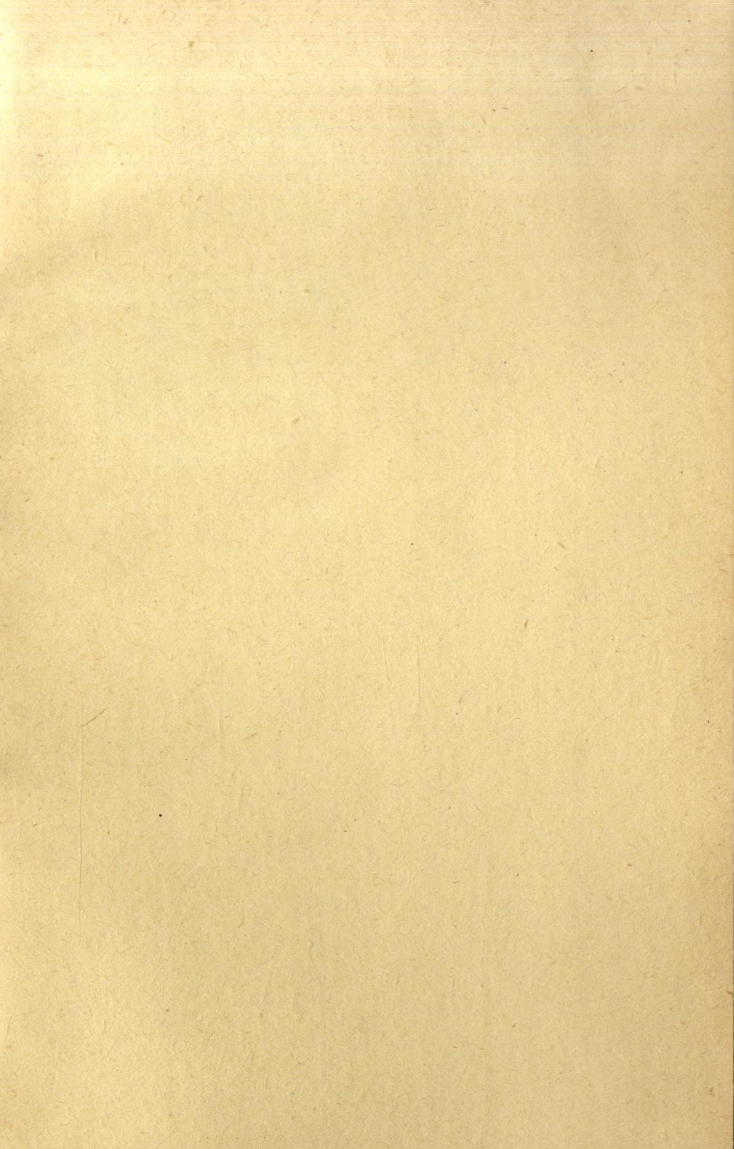

ГУРТОВА КОМОРА

Харків, вул. 1-го Травня, 10.

Тел. № 29-84

3258

31.822

$\Phi \frac{\bar{I}}{C-246}$

